

УДК 373.3.016:78.

Маринчук Т.Т. Педагогічні основи опанування майбутніми вчителями початкових класів художньо-образної мови музики / Т.Т.Маринчук // Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VII школа методичного досвіду): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, 21-22 листопада 2018 р. / за ред. Л. С. Бровчак, Л. В. Старовойт. – Вінниця : Корзун Д. Ю., 2018. – С. 280-285.

Автор

Маринчук Т.Т
Маринчук Т.Т
Marinchuk T.

Назва

Педагогічні основи опанування майбутніми вчителями початкових класів
художньо-образної мови музики
Педагогические основы освоения будущим учителем начальных классов
художественно-образного языка музыки
Pedagogical basis of capturing by future primary school teachers the artificial
language of music

Ключові слова

початкова школа, музична освіта, музичне мистецтво, компетенції, художньо-образна мова музики, засоби музичної виразності.

начальная школа, образование, музыкальное искусство, компетенции, художественно-образный язык музыки, средства музыкальной выразительности.

primary school, music education, music art, competencies, artificial language of music, means of musical expressiveness.

Анотації

У статті обґрунтовано педагогічну доцільність опанування майбутніми вчителями початкових класів художньо-образної мови музики, засобів музичної виразності з метою глибокого усвідомлення їх ролі і значення в осягненні школярами ідейно-художнього змісту музичних творів, закономірностей виникнення і розвитку музичного мистецтва, формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до музики як незамінного джерела загальнолюдських цінностей.

В статті обоснована педагогическая целесообразность освоения будущими учителями начальных классов художественно-образного языка музыки, средств музыкальной выразительности с целью глубокого осознания их роли и значения в постижении школьниками идейно-художественного содержания музыкальных произведений, закономерностей возникновения и развития музыкального искусства, формирования эмоционально-ценностного отношения детей к музыке как незаменимого источника общечеловеческих ценностей.

The article substantiates the pedagogical expediency of capturing by primary school teachers the artificial language of music, facilities of musical expressiveness in order to the deep realization of their role and value in understanding of idea-artificial maintenance of the music pieces, regularities of origin and development of musical art,

in forming of the emotionally-valued relation of children to music as irreplaceable source of all mankind values.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в країні свідчать про наявність потреби суспільства у фахівцеві, який володіє новим типом мислення, здатністю нестандартно і ефективно вирішувати життєві проблеми, вміння діяти в ситуації вибору, ставити і досягати поставлених цілей, приймати самостійні рішення. Велика відповідальність у цьому покладена на майбутнього вчителя початкових класів як компетентного педагога-музиканта, фахівця у галузі мистецтва, який зможе навчити вихованців любити та осягати духовно-моральні цінності людства, які є невід'ємною складовою світової музичної культури, допоможе дітям опанувати специфіку художньо-образної мови музики, осягати закономірності виникнення і розвитку музичного мистецтва, накопичувати досвід художнього творення та емоційно-ціннісного ставлення дітей до музики.

Майбутній вчитель початкових класів у професійному становленні має керуватися новим Державним стандартом початкової освіти, яким передбачено реалізацію висунутих суспільством нагальних завдань щодо формування у школярів культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини [11]. Саме така стратегія освіти у новій українській школі покладає на майбутнього педагога велику відповідальність у забезпеченні результативності виховання дитини як нового члена суспільства, здатного до сприймання, розуміння і створення художніх образів, самореалізації і духовного самовдосконалення

Проблемам професійної підготовки, зокрема музичної освіти майбутніх педагогів присвячені праці таких науковців як Е.Абдулін, Л.Арчажникова, І.Гадалова, Д.Кабалевський, Л.Масол, Н.Миропольська, О.Ростовський, О.Рудницька, Л.Хлебнікова, О.Щолокова та інші. Ґрунтуючись на думці дослідників у галузі музично-естетичної діяльності вчителя початкових класів, слід зробити акцент на тому, що її специфіку визначає сама музика як мистецтво і відносини в системі «музика - дитина - вчитель» [1;7]. Донести до свідомості і серця дитини світ музичного мистецтва, яке розглядається як частина загальної світової культури і одночасно виступає як складовий елемент загального процесу пізнання світу, означає навчити прочитувати мову мистецтва, здатного узагальнено виражати у звукових образах істотні процеси життя [5, с. 282.].

Безперечно, музичне мистецтво є специфічною формою художньо-естетичної діяльності, інструментування, сприйняття, виконання, інтерпретація якої уможливорюється лише оволодінням виражальними засобами музики. Тому **метою статті** є обґрунтування педагогічної доцільності опанування майбутніми вчителями початкових класів художньо-образної мови музики, засобів музичної виразності з метою глибокого усвідомлення їх ролі і значення в досягненні школярами ідейно-художнього змісту музичних творів, закономірностей виникнення і розвитку музичного мистецтва, формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до музики як незамінного джерела загальнолюдських цінностей.

Виклад основного матеріалу. Музично-педагогічна діяльність майбутнього педагога, вчителя початкових класів вимагає від нього універсальних мистецьких знань, умінь, практичних навичок виконавства і

сформованості як загальнопедагогічних, так і спеціальних компетенцій. Серед спеціальних предметних компетенцій, які визначають сьогодні готовність майбутнього вчителя здійснювати музично-виховну роботу з дітьми можна виділити такі як:

- сформованість музичної культури, наявність досвіду музичної діяльності, універсальних якостей творчої особистості (загальнокультурна компетенція);
- володіння різноманітними видами музично-творчої діяльності, специфікою використання музичного репертуару в початковій школі;
- володіння системою музичних знань, сформованість практичних і творчих навичок гри на музичних інструментах;
- здатність керуватися набутими музичними знаннями та вміннями у процесі самостійної педагогічної практики та самоосвіти (предметна компетенція та компетенція особистісного самовдосконалення);
- сформованість уявлень про сутність, види та жанри музики, особливості інтонаційно-образної мови музичного мистецтва, володіння основними музичними поняттями та відповідною термінологією (інформаційна та навчально-пізнавальна компетенції);
- сформованість ціннісних орієнтацій у сфері музики, музичних інтересів, смаків і потреб; розвиток загальних і музичних здібностей, творчого потенціалу особистості (аксіологічно-сміслова компетенція);
- розуміння студентами зв'язків музики з іншими видами мистецтва, з природним і культурним середовищем життєдіяльності людини (загальнопредметна та загальнокультурна компетенції).

Серед предметних компетенцій, які мають бути сформовані у майбутнього вчителя музики, значне місце посідають компетенції когнітивного компоненту мистецької освіти. Когнітивний розвиток (англ. Cognitive development, нім. Kognitive Entwicklung) — розвиток всіх видів розумових процесів, таких як сприйняття, пам'ять, формування понять, рішення завдань, уява та логіка [9]. Когнітивна складова мистецької освіти передбачає засвоєння у процесі опанування мистецьких дисциплін системи музичних знань, якою має оволодіти майбутній педагог. Досліджуючи проблеми музично-естетичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до практичної діяльності, О.Ростовський визначав зміст когнітивного компоненту в музичній освіті як сукупність знань про особливості та закономірності музичного мистецтва; засоби музичної виразності; зміст і побудову музичних творів; про творчість композиторів і виконавців; нотний запис і термінологію [12].

У процесі оволодіння музичними знаннями, основними музично-теоретичними поняттями і музичними термінами, нотним записом і сольфеджуванням формуються навички музичної діяльності (виконавської, слухацької, композиторської), усвідомлюється змістовна суть художньо-образної мови музики, поглиблюється особистісне ставлення до ідейно-художнього змісту творів музичного мистецтва, яке у своїй подальшій практичній діяльності майбутні вчителі початкових класів зможуть передати дітям.

Музичні знання, тобто *музичний тезаурус*, яким володіє студент, має також величезний стимулюючий вплив на його музичні здібності, музичну пам'ять і мислення. Музична обізнаність вдосконалює загальну сенсорну сприйнятливність студента, сприяє успішному засвоєнню виконавських умінь і навичок, спонукає до творчої самореалізації і самовдосконалення у різних видах виконавської діяльності, розширює професійні можливості майбутнього педагога. На цьому не раз наголошували Б.Асаф'єв, Н.Ветлугіна, І.Гадалова Н.Гродзенська, Л.Хлебнікова, В.Шацька, Ю.Юцевич, Б.Яворський та інші науковці.

Зокрема, В.Шацька вважала, що розвинуті музичні здібності особистості, здатність усвідомлено сприймати твори музичного мистецтва, вихований музичний смак певною мірою залежать від уваги, пам'яті, мислення, від теоретичних знань й умінь в галузі музичного мистецтва. Навички повноцінного сприйняття музики тісно пов'язані з аналітико-синтетичною діяльністю, судженням і оцінкою, які є шляхом до розвитку художнього смаку, виступають як умова формування музичної культури особистості. Лише за таких обставин особистість зможе не лише активно сприймати твори музичного мистецтва і насолоджуватися ними, але й чути музику, правильно її розуміти і оцінювати [16, с.157].

Зрозуміти і отримати справжню естетичну насолоду від твору музичного мистецтва як одного з провідних засобів формування духовної культури, внутрішнього світу дитини, її душевних, естетичних якостей, можливо лише за умови усвідомлення величезного спектру виражальних засобів, що втілюють художній зміст музичного твору. І саме глибоке розуміння майбутніми педагогами ідейно-образного змісту музики як частини життя починається із осмислення виражальних засобів музики, засвоєння знань про них, уміння визначати їх роль у створенні музичного образу.

Таким чином, засоби музичної виразності як елементи мови музичного мистецтва є головним джерелом у розумінні образного змісту музичних творів. Майбутній педагог має знати, що мова музики може бути досить складною в освоєнні учнями через свою специфічну конструкцію взаємопов'язаних компонентів в кожному окремо взятому творі, коли вони звучать синхронно і одночасно у створенні художнього образу. Тому завдання майбутнього педагога в опануванні мови музики молодшими школярами полягатиме в навчанні розуміння ними сенсу і змісту окремих засобів музичної виразності, ролі у створенні музичного образу.

Для майбутнього педагога важливо бути переконаним, що музика, її мова завжди визнавалася важливим засобом формування особистісних якостей дитини, її духовного світу. Наукові дослідження свідчать про те, що музичне мистецтво надає незамінний вплив на загальний розвиток учнів: вдосконалюється емоційна сфера, вигострюються розумові здібності: розумові (мислення, уява, пам'ять, увагу, сприйняття) і аналітичні процеси (аналіз, синтез, моделювання, структурування, логіка, порівняння). З цього приводу виданий психолог Л.Виготський в праці «Психологія мистецтва» стверджував, що естетичні емоції, думки, погляди, переконання, ідеали, що викликані музичними творами, при багаторазовому повторенні лягають в основу поведінки особистості, не виражаючись відразу практичною дією, естетичні емоції здатні,

накопичуючись і повторюючись, привести до істотних практичних результатів (зміна установки) [6]. Саме тому музичне мистецтво покликане універсально, цілісно впливати на дитину, виховуючи не окремі морально-духовні якості та риси характеру, а комплексно розвивати особистість, програмуючи її поведінку на майбутнє [14].

Окреслюючи роль і значення художньо-образної мови музики в усвідомленні змістової складової мистецького твору, Б.Асаф'єв доводив, що поряд з емоційним началом у процесі сприймання та осмислення засобів музичної виразності важливою складовою в музичній практиці і творчості є інтелектуальне начало. Сприйняття та осмислення змісту музичного твору неможливе без диференціювання матеріалу, тобто засобів музичної виразності [3]. Окрім того, на думку Б.Асаф'єва, розвинуті звукові (слухові) навички, вільне орієнтування в суто музикальній природі художньо-образної мови музики (ритм, мелодія, динаміка, темп, тембр тощо), усвідомлення символічного їх значення у нотозаписі формують ядро музикальності особистості дитини [2,с.61].

Видатний педагог, композитор Д.Кабалевський надавав великого значення усвідомленню учнями особливостей розвитку музичних образів, ролі комплексу виразних засобів музичного мистецтва у створенні цілісної характеристики музичних творів, їх емоційно-образного змісту. Увага педагога має націлюватися на те, щоб діти по-справжньому навчилися вслухуватися в музику і роздумувати про неї, тільки тоді буде вона зможе виконувати свою естетичну, пізнавальну і виховну роль. Отже, майбутній вчитель, перш за все, має навчити дитину усвідомлено сприймати твори музичного мистецтва музику, виховати потребу висловлювати свої почуття через музичне мистецтво. Розглядаючи проблему опанування майбутніми вчителями початкових класів виражальних можливостей музичного мистецтва, Д.Кабалевський наголошував на тому, що розвиток сприйнятливості учнями мови музики, здатності до емоційного відгуку, асоціативного художньо-образного мислення не є кінцевою метою музичної освіти дитини. Ці здібності, на переконання вченого, є необхідною умовою становлення всебічно розвиненої особистості [8]. Отже, для формування естетичного сприйняття музики, розвитку здатності до самореалізації через виконання творів музичного мистецтва важливо, щоб школярі не тільки розрізняли окремі засоби музичної виразності, а й розуміли зміст музики, переживали виражальну суть музичної мови.

Вивчення виражальних засобів музичного мистецтва О.Рудницька визначала як своєрідну орієнтовно-дослідницьку дію в музичній діяльності, яка виступає необхідною умовою усвідомлення учнями ідейно-образного змісту музики. Науковець окреслювала три основні ступені усвідомлення виражального змісту музики як орієнтовно-дослідницької дії, змістом яких є обов'язкове усвідомлення художньо-образної мови музики, диференціювання засобів музичної виразності [13]:

- перцептивне сприймання музичного звучання, слухове визначення основних інтонаційно-виразних комплексів;
- аналіз виразно-сміслового значення музичної мови, засвоєння знань історико-культурного контексту створення музичного образу;

- естетична оцінка емоційно-образного змісту музики, інтерпретація музичної образності.

Л.Масол теоретично обґрунтовуючи концепцію загальної мистецької освіти, наголошує, що її мета полягає в тому, щоб «у процесі перцептивно-аналітичної та художньо-практичної діяльності формувати в учнів цілісний художній образ світу як інтегральну основу світогляду, виховувати естетичне ставлення до явищ дійсності й особистісно ціннісне ставлення до мистецтва, стимулювати творчий потенціал особистості, розвивати загальні й спеціальні здібності, якості й компетентності, художньо-образне мислення, потребу й здатність до художньо-творчої самореалізації та духовного самовдосконалення [10].

Зміст музичної освіти В.Черкасов визначає, як цілеспрямований процес засвоєння знань, умінь і навичок у галузі музичного мистецтва, спрямований на формування музичної культури особистості. Тому, для досягнення позитивного результату в художньо-естетичному вихованні молоді необхідно володіння музично-теоретичними знаннями, досягнення музичної грамотності школярів під час опанування основ музичної грамоти, засвоєння музичних понять і музичної термінології, необхідних для сприймання, усвідомлення та інтерпретації творів музичного мистецтва. Саме такий підхід сприятиме залученню учнів до активної творчої діяльності в різних видах музикування та розвитку індивідуальних музичних здібностей кожної дитини [15,с.16]

Таким чином, науковцями окреслений загальний алгоритм емоційно-інтелектуального пізнання музичного твору, у якому усвідомлення художньо-образної мови, виразних засобів музичного мистецтва мають основоположне значення для професійного становлення майбутнього вчителя, здатного виховати у школярів любов та потребу в спілкуванні з творами музичного мистецтва, навчити осягати їх ідейно-художній, образний зміст музики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті нашого дослідження, ми встановили, що педагогічна доцільність опанування майбутніми вчителями початкових класів художньо-образної мови музики, засобів музичної виразності з метою глибокого усвідомлення їх ролі і значення в осягненні школярами ідейно-художнього змісту музичних творів полягає в окресленому загальному алгоритмі емоційно-інтелектуального пізнання музичного твору, характерному для сучасної музичної педагогіки. Таким чином, опанування засобів музичної виразності засноване на специфіці музики як виду мистецтва, на особливостях змісту музичного мистецтва, що відображає дійсність у русі, в динаміці і розвитку. Розуміння майбутніми педагогами загального алгоритму емоційно-інтелектуального пізнання музичного твору, важливості усвідомлення ролі засобів музичної виразності у створенні музичного образу є однією із ключових загальнокультурних і предметних компетенцій вчителя початкових класів.

Література:

1. Арчажникова Л.Г. Профессия - учитель музыки. Книга для учителя/ Л.Г.Арчажникова. — М.: Просвещение, 1984. — 110 с.

2. Асафьев Б.В. Организация преподавания музыки в общеобразовательной школе / Б.В.Асафьев // Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
3. Асафьев Б.В. Принцип контраста в музыке и его методологическая роль в постановке занятий по слушанию музыки / Б.В.Асафьев // Избр. статьи о муз. просвещении и образовании. – Л.: Музыка, 1973. – 143с.
4. Белобородова В.К. Музыкальное восприятие школьников / В.К. Белобородова, Г.С.Ригина, Ю.Б.Алиев / Под ред. М.Румер. – М. : Педагогика, 1975. – С. 6–35.
5. Бореев, Ю.Б. Эстетика / Ю.Б.Бореев. – М., 2005. – 511с.
6. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С.Выготский. – 3-е изд. - М.: Искусство, 1986. – 573 с.
7. Горюнова, Л.В. Урок музыки - урок искусства : Кн. для учителя / Л.В.Горюнова/Горюнова Л.В., Маслова Л.П.; НИИ шк. - М. : Прометей, 1989. - 101 с.
8. Кабалевский Д.Б. Основные принципы и методы программы по музыке для общеобразовательной школы: Программа по музыке (с поурочной методической разработкой) для общеобразовательных школ. 1-3 класы. Посібник/ Д.Б. Кабалевский. — Москва: Просвещение, 1980 — 78 с.
9. Когнітивний розвиток. Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA
10. Масол Л.М. Концептуальні засади формування змісту загальної мистецької освіти в контексті державних стандартів.[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/1/visnuk_3.pdf
11. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. Режим доступу. [Електронний ресурс]. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
12. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі: Навч.-метод.посібник / О.Я.Ростовський. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 216с.
13. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник / О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
14. Тельчарова Р.А. Уроки музичної культури : Кн. для учителя / Р.А.Тельчарова. – М.: Просвещение, 1991. – 158 с.
15. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: навчальний посібник / В.Ф.Черкасов — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 472 с.
16. Шацкая В.Н. Музыка в школе. Художественное воспитание средствами музыкального искусства / В.Н. Шацкая. – М.: АПН РСФСР, 1950. – 173 с.

